

УДК 342.95

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-223-227

Євген ЗЕЛЕНСЬКИЙ[©]

викладач

(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЮРИДИЧНИЙ СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКЕ ПЕРЕДБАЧЕНА СТАТТЕЮ 173-4 КУПАП

Визначено юридичний склад адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-4 КУПАП, на сучасному етапі розвитку держави: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Виокремлено загальний, родовий та безпосередній об'єкт булінгу. До безпосереднього об'єкта віднесено суспільні відносини, що виникають під час освітнього процесу, а також здоров'я, честь та гідність учасника освітнього процесу.

З'ясовано, що об'єктивна сторона виражається як у дії, так і в бездіяльності, залежно від частини ст. 173-4 КУПАП, за якою особа притягається до відповідальності. Акцентовано увагу на такій обов'язковій ознаці булінгу, як систематичність, та на необхідності законодавчого закріплення її в положенні КУПАП. Висловлено думку про те, що для кваліфікації такого діяння, як булінг, місце вчинення правопорушення не повинно мати ключового значення. Позиція обґрунтована тим, що у цьому випадку важливими є лише зв'язки між учасниками булінгу – учасники одного освітнього процесу, а місце, де вчиняється цькування (заклад освіти, подвір'я, мережа Інтернет, громадське місце тощо), не важливе.

З'ясовано, що суб'єкт правопорушення залежить від частини норми, за якою особа притягається до відповідальності, однак виділено спільну рису: специфічний статус – учасник освітнього процесу. Відповідно зроблено висновок про спеціальний суб'єкт булінгу. Відзначено, що кривдник не завжди буде суб'єктом правопорушення через свій вік. Наголошено на проблемах кваліфікації правопорушення у даному випадку, позиціях вітчизняних вчених.

Встановлено, що суб'єктивна сторона булінгу характеризується умисною формою вини, коли учасник освітнього процесу усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки і бажає або свідомо допускає настання цих наслідків. Мета і мотив вчинення розглядуваного адміністративного правопорушення є факультативними ознаками.

Зроблено висновок про те, що наявність усіх елементів складу адміністративного правопорушення є обов'язковою для кваліфікації діяння за ст. 173-4 КУПАП.

Ключові слова: булінг, адміністративне правопорушення, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, учасники освітнього процесу, поліція.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні вплинуло на всі сфери громадянської спільноти. Особливі труднощі та зміни зазнає освітня галузь. Збройний конфлікт в Україні ускладнює та загострює психологічні проблеми серед населення, особливо в дитячому середовищі. Звернення уваги державних органів, освітніх закладів, громади на проблеми булінгу сьогодні є вектором, наслідки реалізації якого спостерігатимемо протягом подальшого розвитку українського суспільства.

У 2023 році в судах першої інстанції України перебувало на розгляді 285 справ за ст. 173-4 КУПАП, при цьому 36 справ (майже 13%) були повернуті, усі справи (100%) були повернуті для належного оформлення. 219 справ було розглянуто, а 30 – не розглянуто на кінець звітнього періоду. У результаті розгляду справ стосовно 219 осіб у 2023 р. рішення про накладення адміністративного стягнення було прийнято щодо 108 осіб, про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУПАП, – щодо 1 особи. Тобто майже 50 % осіб, стосовно яких поліцейськими були складені протоколи про адміністративне правопорушення за ст. 173-4 КУПАП, були притягнуті до відповідальності. Стосовно 110 осіб (50 %) були прийняті рішення про закриття справи, причому 28 осіб (майже 13 %) було звільнено від адміністративної відповідальності [1].

© Є. Зеленський, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5345-1513>

zelentiy22@gmail.com

Статистика підтверджує латентність адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-4 КУпАП, та існування проблем документування булінгу в діяльності Національної поліції України, представники якої складають адміністративні матеріали та передають їх до суду. Необхідність визначення елементів складу адміністративного правопорушення обумовлена статистикою прийнятих судами рішень у справах про булінг та кількістю звільнених при цьому від відповідальності осіб.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Група вчених (В. Комзюк, С. Обрусна, Т. Шаповал) дослідили і розкрили проблемні питання адміністративної відповідальності за булінг, дотримання принципів такого виду відповідальності при притягненні осіб до відповідальності за булінг (цькування) учасників освітнього процесу, проаналізували склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, і розкрили недоліки цієї норми, що призводять до суперечності з іншими нормам КУпАП, а також усталеними поняттями загальної теорії права, науки адміністративного права [2]. Спробою окреслення юридичного складу булінгу як адміністративного проступку, його причин, наслідків та недоліків законодавчого врегулювання є наукова праця Н. Опольської [3]. М. Приходько присвятила своє дисертаційне дослідження комплексному дослідженню проблемних питань адміністративної відповідальності за булінг (цькування) в Україні [4]. І. Дрок на підставі аналізу судових рішень з'ясувала основні проблеми, що виникають під час провадження у справах про булінг, та надала пропозиції для їх усунення [5].

Мета статті – визначити юридичний склад адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-4 КУпАП, на сучасному етапі розвитку держави: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики притягнення до відповідальності за булінг протягом останніх років свідчить про трансформаційні процеси цього явища. Зокрема, він дозволяє констатувати появу нового виду булінгової поведінки – булінг, заснований на внутрішньому переміщенні громадян України у зв'язку зі збройним конфліктом на території держави. У нових класах внутрішньо переміщені діти мають відновити статус, набутий у колишніх школах. Крім того, внутрішньо переміщені діти можуть стати свідками травматичних подій, втратити дім, родичів чи близьких осіб, що робить їх психологічно уразливими. Для тих учасників освітнього процесу, які не мали подібного досвіду, такі обставини можуть бути приводом для знущань. Статистика свідчить, що найчастіше окреслені факти булінгу відбуваються серед дітей 10–11 років. Цей вік є початком самоствердження, конкуренції, що може призвести до агресивної поведінки, у тому числі в освітньому середовищі. Подібні факти відбуваються і за кордоном проти українських дітей, які були змушені переїхати через збройний конфлікт у державі.

Також варто відзначити, що перехід на дистанційне навчання на період дії карантину (з 2020 р.) та воєнного стану (з 24 лютого 2022 р.) спричинив значне зростання кількості фактів кібербулінгу (цькування з використанням цифрових технологій). Це може статися в соціальних мережах, платформах обміну повідомленнями (Messenger), ігрових платформах тощо. Такий вид булінгу являє собою повторювану поведінку, спрямовану на залякування, роздратування або приниження потерпілого.

При цьому роль поліцейських полягає саме в реагуванні на факти вчинення протиправних дій, що кваліфікуються як булінг. З цією метою важливим є з'ясування усіх елементів складу адміністративного правопорушення та правильного співвідношення теоретичної та практичної складових явища.

Диспозиція статті 173-4 КУпАП чітко визначає сутність булінгу та пропонує альтернативні склади проступку з урахуванням суб'єкта, який їх вчинив. Згідно з чинним законодавством булінг – це діяння учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [6]. Для правильної кваліфікації адміністративного правопорушення варто розглянути його склад.

Н. Опольська узагальнено вказує, що об'єктом булінгу є здоров'я, воля, честь і

гідність особи [3]. Більш детально визначає об'єкт такого адміністративного правопорушення М. Приходько, виділяючи загальний (суспільні відносини, що регулюються нормами адміністративного права, а також охороняються адміністративними санкціями) та родовий об'єкт (суспільні відносини, що регулюють громадський порядок і громадську безпеку) [4]. Погоджуючись з тлумаченням останньої вченої щодо розуміння цих понять, виділимо безпосередній об'єкт правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-4 КУпАП, – суспільні відносини, що виникають під час освітнього процесу, а також здоров'я, честь та гідність учасника освітнього процесу.

Наступним елементом складу адміністративного правопорушення є об'єктивна сторона. Вона виражається як у дії, так і бездіяльності, залежно від частини статті 173-4 КУпАП, за якою особа притягається до відповідальності. Таку думку підтримують і інші науковці [3; 4].

Отже, у частинах 1–4 ст. 173-4 КУпАП об'єктивна сторона виражена у формі дії – психологічне, фізичне, економічне або сексуальне насильство. У ч. 5 ст. 173-4 КУпАП – у формі бездіяльності: неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу. Закон України «Про освіту» [7] додає до ознак булінгу систематичність. Тобто діяння має бути повторюваним (2 і більше рази). Однак недовіком під час формулювання об'єктивної сторони булінгу (цькування) науковці вважають саме те, що вона не охоплює цієї суттєвої законодавчо визначеної ознаки булінгу, відсутність якої виключає можливість притягнення до відповідальності в цілому [4].

Вважаємо, що склад правопорушення є матеріальним, адже для кваліфікації діяння мають значення його наслідки – заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого. Наголошуємо на обов'язковій наявності зв'язку між діянням та наслідками. Для ч. 5 ст. 173-4 КУпАП склад адміністративного правопорушення можна визначити як формальний, адже наслідки бездіяльності посадової особи не мають значення для кваліфікації.

Підтримуємо позицію М. Приходько щодо того, що діяння, котре має ознаки булінгу, може бути лише закінченим. Кодекс про адміністративні правопорушення не передбачає відповідальності за замах або підготовку до вчинення правопорушення, у тому числі булінгу [4].

Для об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-4 КУпАП, характерною ознакою є місце вчинення правопорушення. Зважаючи на зміст норми, булінг може відбуватися лише в освітньому середовищі, поняття якого відсутнє в законодавстві. З одного боку, освітнє середовище – це простір, в якому особи здобувають освіту, діє освітня програма, план роботи освітнього закладу. З іншого, найчастіше знущання відбуваються там, де немає нагляду з боку дорослих. Це можуть бути коридори, ванні кімнати, гардеробні, дворики, сходи, їдальня тощо. Іноді діти можуть зазнавати цькування поза школою. Це може статися дорогою додому, у дворі будинку, під час шкільної екскурсії тощо. Крім того, з огляду на віртуалізацію сучасних соціальних просторів прояви опосередкованої агресії та булінгу (переслідування) природно переміщуються в онлайн-зону, де діти завжди присутні, де б вони не були [4]. На наш погляд, для кваліфікації такого діяння, як булінг, місце вчинення правопорушення не повинно мати ключового значення. У цьому випадку важливими є лише зв'язки між учасниками булінгу – учасники одного освітнього процесу, а місце, де вчиняється цькування (заклад освіти, подвір'я, мережа Інтернет, громадське місце тощо), не важливе. Булінг відбувається на ґрунті тих взаємовідносин, що виникають під час здобуття освіти.

Зважаючи на викладене, логічним є одразу визначити, хто може бути суб'єктом булінгу. Суб'єкт правопорушення залежить від частини норми, за якою особа притягається до відповідальності. Згідно з ч. 1 ст. 173-4 КУпАП суб'єктом є фізична осудна особа, яка досягла 16 років та є учасником освітнього процесу. Частина 2 ст. 173-4 КУпАП визначає суб'єкт як фізична осудну особу, яка досягла 16 років та є учасником освітнього процесу. Для кваліфікації за цією частиною суб'єктів має бути два і більше (тобто група) або суб'єкт має таким, який раніше вчиняв адміністративне правопорушення протягом останнього року. Відповідно до ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16 років та є одним із батьків або однією з

осіб, які їх замінюють, малолітньої або неповнолітньої особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, яка вчинила булінг. Згідно з ч. 5 ст. 173-4 КУпАП суб'єкт – фізична особа, яка досягла 16 років та є керівником закладу освіти.

Відповідно, погоджуємося з узагальненням М. Приходько про те, що суб'єктом булінгу (цькування) є особи, наділені специфічним статусом – учасники освітнього процесу, у тому числі малолітні та неповнолітні особи. Тобто суб'єкт булінгу (цькування) спеціальний [4].

Стаття 52 Закону України «Про освіту» визначає, що учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [7].

Закон України «Про освіту» додає до обов'язкових ознак булінгу наявність сторін: кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності) [7]. В юридичній практиці такі особи є правопорушником, потерпілою особою та свідками. Однак варто відзначити, що кривдник не завжди буде суб'єктом правопорушення через свій вік. Малолітня або неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, яка є кривдником, не може нести адміністративну відповідальність. До адміністративної відповідальності у такому випадку притягаються один із батьків або одна з осіб, які їх замінюють, за ч. 3 або 4 ст. 173-4 КУпАП (увага: не ч. 3 ст. 184 КУпАП).

Група вчених (В. Комзюк, С. Обрусна, Т. Шаповал), дослідивши згадану норму, виступають із пропозицією забезпечити відповідність положень ст. 173-4 і ч. 3 ст. 184 КУпАП базовим засадам загальної теорії права, адміністративно-деліктного права та іншим нормам КУпАП [2] шляхом внесення змін до законодавства. І Дрок на підставі дослідження судової практики також наголошує на необхідності врегулювання цього положення, зважаючи на непоодинокі помилки під час кваліфікації діяння [5]. Підтримуємо позицію авторів та вважаємо, що цей напрям потребує додаткового правового вивчення та на наукового дослідження з метою вироблення подальших конкретних пропозицій до законодавства.

Останнім елементом складу адміністративного правопорушення є суб'єктивна сторона.

Суб'єктивна сторона булінгу характеризується умисною формою вини, коли учасник освітнього процесу усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки і бажає або свідомо допускає настання цих наслідків. Мета і мотив вчинення такого адміністративного правопорушення є факультативними ознаками. Під час надання характеристики булінгу названі елементи не виступають конструктивними ознаками складу правопорушення. Однак деякі вчені наголошують на збіжності мети булінгу та його наслідків [4], звертаючись до ознак булінгу, визначених Законом України «Про освіту» [7]. Відповідно, метою булінгу може бути: психічна та/або фізична шкода, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [7]. Вважаємо наведену позицію дискусійною, зважаючи на те, що мета може бути і іншою, наприклад, прагнення до самоствердження, а наслідок – той, що визначений законом. На наш погляд, все ж таки обов'язковості для кваліфікації такого діяння, як булінг, мета не має.

Висновки. Наявність усіх елементів складу адміністративного правопорушення є обов'язковою для кваліфікації діяння за ст. 173-4 КУпАП. Чітке визначення усіх елементів на законодавчому рівні може спростити роботу правозастосовчих органів, мінімізувавши помилки кваліфікації, та покращити статистику закритих судами проваджень.

Список використаних джерел

1. № 1-п Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/inshc/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023.
2. Комзюк В. Т., Обрусна С. Ю., Шаповал Т. Б. Актуальні питання адміністративної відповідальності за булінг (цькування) учасника освітнього процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 397–403.
3. Опольська Н. Булінг: юридичний склад адміністративного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 101–106.
4. Приходько М. В. Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) в Україні :

дис. ... д-ра філос. : 081 Право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 231 с.

5. Дрок І. С. Провадження у справах про булінг. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 7. С. 149–152.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Надійшла до редакції 25.04.2024

Прийнято до опублікування 07.05.2024

References

1. № 1-p Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia [№ 1-p Report of courts of first instance regarding consideration of cases on administrative offenses]. *Sudova vlada Ukrainy*. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 [in Ukr.].

2. Komziuk, V. T., Obrusna, S. Y., Shapoval, T. B. (2024) Aktualni pytannia administratyvnoi vidpo-vidalnosti za bulinh (tskuvannia) uchasnika osvithnoho protsesu [Current issues of administrative responsibility for bullying (harassment) of a participant of the educational process]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 1, pp. 397–403. [in Ukr.].

3. Opolska, N. (2019) Bulinh: yurydychnyi sklad administratyvnoho prostupku [Bullying: the legal composition of an administrative offense]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 10, pp. 101–106. [in Ukr.].

4. Prykhodko, M. V. (2022) Administratyvna vidpovidalnist za bulinh (tskuvannia) v Ukraini [Administrative responsibility for bullying in Ukraine.] : dys. ... д-ра филос. : 081 Право / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv. 231 p. [in Ukr.].

5. Drok, I. S. (2020) Provadzhenia u spravakh pro bulinh [Proceedings in bullying cases]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 7, pp. 149–152. [in Ukr.].

6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. [in Ukr.].

7. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yevhen Zelenskyi. Legal composition of an administrative offense, the responsibility for which is provided for Article 173-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. In the article at the current stage of the state's development, the legal composition of an administrative offense is defined, the responsibility for which is provided for in Article 173-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses: object, objective side, subject, subjective side.

The author singles out the general, generic and direct object of bullying. The direct object includes social relations that arise during the educational process, health, honor and dignity of the participant in the educational process.

It was found that the objective party is expressed both in action and inaction, depending on the part of Article 173-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, under which a person is held accountable. Attention is focused on such a mandatory feature of bullying as systematic, and the need for its legislative enshrinement in the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The expressed opinion is that for the qualification of an act as bullying, the place of commission of the offense should not be of key importance. The position is justified by the fact that in this case only the connections between the participants of the bullying – participants of the same educational process – are important, and the place where the bullying takes place (educational institution, yard, Internet, public place, etc.) is not important.

It was found that the subject of the offense depends on the part of the norm, according to which the person is held responsible, but a common feature was highlighted – a specific status – a participant in the educational process. Accordingly, a conclusion was made about a special subject of bullying. It was noted that the offender will not always be the subject of the offense due to his age. Emphasis is placed on the problems of the qualification of the offense in this case, the positions of domestic scientists.

It was established that the subjective side of bullying is characterized by an intentional form of guilt, when a participant in the educational process is aware of the illegal nature of his action, foresees its harmful consequences and wishes or consciously allows these consequences to occur. The purpose and motive of committing this administrative offense are optional features.

It was concluded that the presence of all elements of the composition of an administrative offense is mandatory for the qualification of an act under Article 173-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Keywords: *bullying, administrative offense, object, objective side, subject, subjective side, participants of the educational process, police.*